

6. Степанов С.С. Психология в лицах / С.С. Степанов. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2001. – 384 с.
  7. Выготский Л.С. Психология искусства / Л.С. Выготский, предисл. А.Н. Леонтьева; коммент. Л.С. Выготского, В.В. Иванова; общ. ред. В.В. Иванова. – 3-е изд. – М.: Искусство, 1986. – 573 с.
  8. Иванов В.В. Культурная антропология и история культуры / В.В. Иванов // Одиссей. Человек в истории. – М.: Наука, 1989. – 198 с.
- Стаття надійшла до редакції 5.09.2011р.

S. Y. Sabadash

CULTUROLOGICAL ORIGINS OF CREATIVITY L.S.VYGOTSKY

The article views the life and the career of a famous psychologist, an expert in cultural and literature studies Lev Semyonovich Vigotsky. It's defined that his cultural and historical theory of personality development has a great value because it presents the understanding of transformation mechanisms into the world of personality and production in the process of development of culture itself.

Key words: culture, personality, cultural and historical theory, Marxism, psychology of art.

УДК 061.23

Ю. С. Сабадаш

ЖИТТЯ ТА ТВОРЧІСТЬ БЕНЕДЕТТО КРОЧЕ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

В статті розглядається життєвий та творчий шлях відомого італійського вченого Бенедетто Кроче. Зазначається, що його твори значною мірою вплинули на розвиток європейської філософської думки в першій половині ХХ століття, а також що всі новаторські течії цього періоду в італійському мистецтві та літературі спиралися на естетику Кроче.

Ключові слова: гуманістичне світобачення, інтуїція, теорія актуалізму, антигуманізм, "художній геній", естетичне пізнання, «концепція елітаризму», міместичне мистецтво.

Кінець ХІХ – перша половина ХХ століття тою чи іншою мірою в історії італійської культури просякнуті ідеями гуманізму і ці ідеї все яскравіше виявляються в позиціях конкретних діячів. Це зрозуміло: адже двадцять років ХХ століття позначені в Італії утвердженням фашистської диктатури і гуманістичне світобачення сприймається як акт громадянської зрілості італійців.

У цій статті ми сконцентруємо увагу на специфіці трансформації гуманістичного світобачення в концепції Б.Кроче. Зазначимо, що складність аналізу його концепції полягає, по-перше, у відсутності повного обсягу публікацій в українському та російському мовному просторі, а це обумовлювало неможливість послідовної корекції авторських інтерпретацій, зокрема, перекладу термінів і понять. А по-друге, в зазначеному мовному просторі дослідження італійської філософії чи естетики ХХ століття відбувалося вкрай рідко і сьогодні ми маємо лише окремі напрацювання щодо часткових зрізів спадщини Кроче (В.Асмус, Г.Дубов, О.Єгоров, Л.Лечук, Л.Топурідзе).

В історію світової науки Бенедетто Кроче (1866–1952) увійшов як один з найвидатніших європейських філософів ХХ ст., і не тільки через суперечки, які він збудив, і не через його полеміку щодо таких модних на ту пору поглядів, як позитивізм,

матеріалізм та різні метафізичні системи, а насамперед через той величезний позитивний внесок, який він зробив у наукову думку завдяки намаганням відстоювати гуманістичну орієнтацію.

У 1883 році через землетрус у Казаміччіолі Кроче втратив батьків і сестру, а сам на все життя залишився інвалідом. Після цього він присвятив весь свій час навчання і письменству (тільки опубліковані його роботи становлять понад сімдесят томів), і принаймні в молодості інтенсивність його занять посилювалася бажанням забути болісні спогади.

Після катастрофи Бенедетто і його брат Альфонсо жили у Римі, в родині Сільво Спавенти, їхнього далекого родича. Саме тоді Кроче бував на лекціях Антоніо Лабріюли, марксиста і частого гостя в будинку Спавенти, за посередництвом якого і познайомився з новою для себе дисципліною – економікою. Пояснюючи неприйняття модних тоді позитивістських і емпірицистичних поглядів, Кроче посилався на лекції Лабріюли і на твори де Санктіса.

У 1885 році, не завершивши освіти, Б. Кроче повернувся до Неаполя і почав управляти маєтками родини. У той же час він заглибився в муніципальну і політичну історію і написав декілька нарисів, виданих у книзі про Неаполітанське повстання 1799 року. Подальше завдання – опис національного і духовного життя Італії з часів Ренесансу – спонукало Кроче самостійно досліджувати природу історії і пізнання. Саме тоді він вперше прочитав «Нову науку» Джамбаттісти Віко. Кульмінацією цих досліджень стало опубліковане в 1893 році есе «Історія, підведена під загальне поняття мистецтва», у якому він висвітлив взаємини між мистецтвом та історією і показав, що інтуїтивне пізнання одиничного об'єкта є необхідною умовою як естетичного вираження, так і історичного знання.

У 1895 році Ламбріюла просив Кроче про допомогу у справі публікації деяких робіт Карла Маркса. Проведені Б. Кроче дослідження спонукали його вступити в полеміку з економістом і соціологом Вільфредо Парето. Внаслідок обміну думками, Кроче висунув принципово нову тезу про те, що економічна діяльність являє собою звершення волі, що діє незалежно від морального вибору. Від цього погляду він не відмовиться до кінця життя. На його думку, економічний акт всезагальний у тому сенсі, що за своїм статусом він не поступається трьом іншим виразникам людської свідомості: естетиці, логіці та етиці.

У 1902 році Бенедетто Кроче і Джованні Джентіле оголосили про початок видання «*La Critica: Rivista di letteratura, storia e filosofia*» («Науковий журнал: література, історія, філософія») – часопису, що виступав за антиметафізичний і методологічний підхід до літературної критики, історії та філософії. Його метою був подальший розвиток гуманістичної традиції в науці і людській духовності. Так, О. Топурідзе звертає нашу увагу: «З цим журналом Кроче пов'язує початок нової ери в своєму житті, бо робота в ньому означала поєднання обов'язків вченого і громадянина. Впродовж всього свого тривалого життя Кроче боровся за утвердження гуманістичних ідеалів. Для нього був неприйнятний будь-який прояв антигуманізму і знецінення людської особистості як у філософії, так і в мистецтві [1, с. 6]».

У тому самому році Б. Кроче опублікував свою першу велику культурологічну роботу «Естетика як наука про вираження і як загальна лінгвістика». Тут він доводив автономність мистецтва, відмінного, наприклад, від історії, філософії чи емпіричних наук. За цією книгою вийшли три додаткових томи з логіки, економіки й етики. Метою цього чотирикнижжя було дати вичерпний огляд типів діяльності людського духу. Після публікації книг про Віко і Гегеля видатні філософські заслуги Б. Кроче здобули суспільне визнання, і в 1910 році йому було пожалуване довічне сенаторство.

У 1920 році Джованні Джолітті, прем'єр-міністр Італії, попросив Бенедетто Кроче обійняти посаду міністра освіти, на якій Кроче пробув усього один рік, після чого

Муссоліні замінив його Дж. Джентіле. У наступні двадцять років фашизму книги Кроче були вилучені з навчальних програм, а їхнє місце зайняли роботи Джентіле, який був другом Кроче майже з дитинства.

Варто зазначити, що вплив Дж. Джентіле і як політика, і як науковця на італійську культуру першої половини ХХ ст. був величезний і з його думкою рахувалися в різних структурах влади. В університетах його слово часто було вирішальним, але за межами Італії його теорія актуалізму не залишила помітного сліду, хоча його філософський талант і авторитет були незаперечними. Він вважався віртуозом «думки, що розмірковує вголос», і тим майже гіпнотично впливав на мислення інших. Проте по смерті автора теорії актуалізму цей ефект зник, а подальша філософська наука втратила до нього інтерес.

Дж. Джентіле з його філософською системою актуалізму неодноразово виступав як ідейний супротивник Б. Кроче. Проте в сфері естетики погляди Б. Кроче і Дж. Джентіле багато в чому були дотичні. Досить порівняти ставлення обох до питання про матеріальність мистецтва. Згідно з Дж. Джентіле, для якого єдиною реальністю є «актуальна мисляча думка» суб'єкта, з якої виводиться природа, матерія й об'єктивна ідея, мистецтво цілковито зводиться до внутрішнього досвіду. Фізична матеріальність твору мистецтва, як і у Б. Кроче, не має, на його думку, жодного значення, і твір існує лише в душі художника або у внутрішньому досвіді того, хто його споживає.

Об'єктивну, з нашої точки зору, порівняльну паралель у філософських поглядах Б. Кроче та Дж. Джентіле на естетичну роль споживача мистецтва, у тому числі й виконавця, відзначає Н. Корихалова, коли розглядає концепцію невіддільності інтуїції й вираження: «Позиція Кроче в цьому питанні, – стверджує дослідниця, – збігається з тим тлумаченням, яке дає процесові сприйняття мистецтва інший італійський філософ – Дж. Джентіле. На думку останнього в процесі сприйняття відбувається “переклад” твору, його “перестворення”, підсумком чого є щораз нове перероблення [2, с. 57]».

У 1923 році формується кабінет Муссоліні, відносно якого Бенедетто Кроче ще має ілюзії, це «рewanш попряного патріотизму, галаслива поява нового, покоління, яке перемогло у війні». «Як інтелектуал і моральна людина я – родом з ліберальної традиції Рисорджименто [3, с. 5]», – характеризує свою позицію Кроче.

Опублікований Джованні Джентіле 21 квітня 1925 року «Маніфест інтелектуалів-фашистів» спричинив фурор не тільки в середовищі філософів. Дж. Джентіле провів аналогію між фашизмом і «Молодою Італією» Дж. Мадзіні епохи Рисорджименто. Лібералізм Кроче він називає агностичним, свободою зречення – така система знайома лише з зовнішніми проявами свободи. Нову ідею держави може дати лише меншість, фашистська організація молодих – рішучих, озброєних чорносорочечників. Прихід до влади – лише початок конструктивного процесу. Нова етична держава – це «суворе розуміння життя, релігійна серйозність; невіддільність теорії від практики, слів від справи. Воно не живописує кольорові ідеали, десь знайдені над світом [3, с. 7]».

У відповідь на «Маніфест інтелектуалів-фашистів» Б. Кроче пише на прохання Джованні Амендоли «Маніфест інтелектуалів-антифашистів». З сотнями підписів він був опублікований в «Mondo» та інших газетах. На з'їзді ліберальної партії 28 червня 1925 року Б. Кроче закінчив промову словами: «Досить тішитися фантазіями про можливу перемогу, необхідно всіма способами тримати свій курс, щоб бути в опозиції до влади».

1 листопада 1926 року фашисти вчинили розгром в неаполітанському будинку філософа «Palazzo Filomarino». Міжнародна преса відреагувала миттєво на захист Б. Кроче, проте його ім'я було викреслено зі всіх академічних списків, «Короткий виклад естетики» потрапив до переліку заборонених книг, а сам автор – під поліцейський нагляд.

Спроба розібратися у суті цього складного періоду в житті Б. Кроче була зроблена у монографії Л. Левчук «Мистецтво в боротьбі ідеологій», в якій, зокрема, підкреслюється

значення публікації у 1925 році Дж. Джентіле вищезгаданого маніфесту на підтримку фашистської диктатури Муссоліні. Аналізуючи позицію Б. Кроче, Л. Левчук пише: «Кроче формально осудив фашистську диктатуру, ставши автором контрманіфесту. Але фактично до прогресивної громадськості Італії він не пристав. Його своєрідним девізом стали слова: “Змішувати політику і літературу, політику і науку – це помилка”. Критикуючи фашизм, Кроче водночас критикував і марксизм. Така позиція філософа, по суті, влаштовувала Муссоліні [4, с. 3]».

Проте подібна позиція відбивалася на силі і глибині гуманістичних спрямувань філософа. У період зіткнення традиційного італійського гуманізму з антигуманізмом (Муссоліні, Дж. Джентіле або Т. Марінетті) Кроче виявився прихильником концепції «атлантизму» (очікування).

З цього приводу О. Оніщенко зауважує: «Життєва позиція Б. Кроче базувалася на принципі – “бути над політикою та ідеологією”, принципі, що згодом став підґрунтям його концепції “атлантизму” – очікування. Теоретичні міркування італійського філософа, насамперед ідея “атлантизму”, містять у собі могутній евристичний потенціал [5, с. 119]».

Хоча Кроче залишався на свободі, йому не давали спокою. Його праці з історії, завершені в цей період, свідчать, якого великого значення він надавав «свободі» як орієнтовному поняттю історичної оповіді і самої історії людства. У 1944 році, в Салерно, Б. Кроче став міністром без портфеля нового демократичного уряду, до того ж з 1944 по 1947 рік він залишався президентом ліберальної партії.

У 1943 році замість часопису «La Critica» починає видаватись «Quaderni della Critica» («Критичні зошити»), зі сторінок якого голос Кроче мав потужний вплив на італійську культуру. «Критичні зошити» стали ареною суперництва різноманітних точок зору поборників за владу, що брали початок в культурній спадщині руху опору. Молоді, критично настроєні інтелектуали вважали гуманістичний лібералізм Кроче надто елітарним, традиційним і консервативним, щоб він міг стати на чолі «нової італійської культури».

Філософська система Кроче випередила на півстоліття загальний напрям розвитку італійської думки – філософії, естети, філософії історії, літературної і мистецтвознавчої критики та інших суспільних наук. Вся італійська культура ХХ ст., і та, яка йшла його шляхом, і та, яка протиставлялася йому, відштовхувалася від концепцій Б. Кроче. З цього приводу А. Грамші казав: «Його величезна популярність і вплив, які розповсюдилися далеко за межі академічних кіл, пояснюються моральною суттю його особистості, досконалістю його літературного стилю і, що головне, близькістю його філософії до філософії життя, значно ближчої, ніж це характерно для будь-якої іншої філософії [6, с. 179]».

Критики виділяють різноманітні стадії в еволюції мистецтвознавчої концепції Бенедетто Кроче. Так, Салінарі пише: «В цілому, теоретична і практична діяльність Кроче – дуже складне і суперечливе явище, яке поєднує в собі прогресивні і реакційні аспекти. Тому об'єктивна оцінка крочеанської думки повинна враховувати обидві сторони медалі... Вказані аспекти завжди наявні в думці Кроче, проте до 1920 року переважають прогресивні, а з 1920 року регресивні аспекти [7, с. 105–106]».

Великого значення мають погляди Б. Кроче на суть естетичного і його інтерпретація проблеми вираження. Рання теорія Кроче описувала мистецтво як пізнавальне інтуїтивне вираження конкретного почуття. Цікаво, що поняття «вираження» з'являється ще у першому виданні його книги «Естетика як наука про вираження і як загальна лінгвістика» (1902), яка здобула всесвітнє визнання. Кроче розрізняв інтуїцію як форму від змісту вираження. Поняття «вираження», вважає Кроче, «охоплює різні прояви людини і кожному дано випробувати в собі самому те світло, яке йому вдається, сформулювати для себе самого свої враження і свої відчуття. Тоді відчуття і враження

силою слова переходять з темної сфери психіки в ясність споглядального духу [8, с. 19]». За словами української дослідниці М. Салєєвої, погляди Б. Кроче на суть естетичного і його інтерпретація проблеми вираження – «це “ноу-хау” італійського митця має не проминути значущість [9, с. 102]».

Пізніше, попрацювавши літературним критиком і врахувавши погляди інших, Кроче доповнив свою концепцію мистецтва ще однією характерною ознакою – ліризмом. Згідно з Б. Кроче, ліризм закладений у «житті, русі, емоції, вогні, почутті художника... Коли має місце емоція і почуття, багато чого прощається; якщо ж їх немає, ніщо не здатне втілити їхню відсутність [3, с. 80]». «Саме завдяки введенню Кроче поняття ліричної інтуїції, – зауважує М. Салєєва, – поглиблюється і поняття “вираження”, особливо у сфері мистецтва, набуваючи потроху маркіруючого відтінку, який додає новий понятійний сенс – “виразність”, як позитивний сенс вираженню, що відбувається [9, с. 103]». За словами Б. Кроче: «Невираженому можна приписати існування, але не можна його зробити ствердним, бо єдиним свідченням ствердного може стати втілений і виражений образ [3, с. 211]». Зв'язок інтуїції «в єдиному акті з формою його вираження [3, с. 211]» і виливається у виразність. М. Салєєва наголошує, що: «Б. Кроче поглибив проблематику гегелівського співвідношення змісту і форми, поглибив саме за рахунок глибокого осмисленого розуміння емоційно-інтуїтивного субстрата творчого процесу. Саме в цьому позначився його колосальний досвід видатного художнього критика [9, с. 103]».

Згодом в есе «Тотальність художнього вираження» (1918), Кроче поглиблював та уточнював концепцію мистецтва, а також описував іншу його важливу якість – естетичну всезагальність. Хоча до 1918 року Кроче не розробляв категорію «естетична всезагальність», в його «Посібнику з естетики» (1913) знаходимо дещо близьке до неї: суть інтуїціонального процесу. Ці категорії можна ототожнити, оскільки мистецтво являє собою естетичний синтез почуття, образу та інтуїції. Кроче ввів це нове поняття у свою концепцію мистецтва через те, що до цього його схиляв досвід інтерпретації творів таких космічних, за його висловом, авторів, як Данте, Аріосто, Шекспір, Корнель і Гете, так і через зауваження опонентів, які висловлювали жаль з приводу відсутності поняття «всезагальність» у наведеному Кроче переліку визначальних характеристик мистецтва. Визнати естетичну всезагальність означало ввести в ужиток поняття «співпереживання» і припустити, що конкретне вираження знаходить відгук у серці кожної людини. Деякі критики відзначали, що додання категорії всезагальності зблизило крочевську концепцію естетичного вираження з іншими формами вираження людського духу – наприклад з логічними й етичними. І хоча зміст його книг свідчить, що він послідовно підтверджував автономність і самобутність мистецтва, у його пізніх роботах можна розрізнити всезростаюче розуміння взаємопов'язаності чотирьох основних виражень свідомості поряд із допущенням того, що раціонально-етичне надає матеріал, який за допомогою творчої уяви трансформується в естетичну інтуїцію.

Мистецтво, згідно з Б. Кроче, байдуже до інтелектуального знання, а художність не залежить від ідеї твору, тобто це є «інтуїтивне пізнання». У ньому будь-який елемент (філософські сентенції, діалог про роман та ін.) є складовою загальної інтуїції, яку не можна замінити перцепцією, що пізнає факти або події, реальне та ірреальне тісно переплетені, тому що «будь-яка естетична інтуїція експресивна». «Інтуїція активна настільки, наскільки вона виражена, – стверджує Б. Кроче. – Те, що характеризує інтуїцію, – це настрої як стан душі... Порив, вкладений в образ, – ось що таке мистецтво. Характеристика мистецтва – універсальність і космічність. Художнє відчуття – не щось особисте, а “універсум, побачений *sab specie intuitionis*” (з погляду інтуїції) [3, с. 22]».

Взагалі естетична концепція Б. Кроче, як відзначає Л. Левчук в своїй роботі «Західноєвропейська естетика ХХ століття», має цінність і як теоретичне явище, і як наслідок багаторічного спілкування філософа з художньою інтелігенцією Італії та інших

країн Європи, і як спроба охопити суперечливі процеси розвитку європейського мистецтва в умовах утвердження ідеології фашизму. Вона справила значний вплив на естетичні пошуки європейських теоретиків другої половини ХХ ст. Л. Левчук підкреслює, що «вагомість теорії Кроче визнана багатьма філософами й мистецтвознавцями: Г. Рідом, Л. Вентурі, Г. Арістарко, Дж. Спінгаром та ін. [10, с. 46]».

Заслугове на увагу ще один аспект естетичної концепції Кроче: вона мала переважно гносеологічний характер. Згідно з цією концепцією процес пізнання може відбуватися двома шляхами: інтуїтивним і логічним. Інтуїтивний процес пізнання здійснюється за допомогою креативної фантазії й може сприймати індивідуальні, окремі речі, а результатом його буде образ. Логічне пізнання охоплює вже не окремі речі, а зв'язки між ними, і його результатом виступає поняття. Особливу увагу Б. Кроче приділяє інтуїтивному пізнанню, стверджуючи, що воно відіграє значну роль у «повсякденному житті», оскільки до нього «звертаються безперервно», навіть політик, вчений, критик віддає перевагу інтуїції перед розумом.

В той же час Б. Кроче відстоює думку, що крім вагомості ролі інтуїції в повсякденному житті, потрібен господар. Таким господарем є інтелект. «Інтуїція незряча, інтелект надає їй зору [3, с. 23]», – підкреслює філософ. Ця теза, на наш погляд, є своєрідним вступом до його теорії інтуїції. Справді, важко уявити й осмислити інтуїцію поза інтелектом. Але, коментуючи цей постулат, Л. Левчук зазначає: «Здавалося б, розкриття взаємозв'язку інтуїції та інтелекту за провідної ролі останнього надасть змогу філософу науково осмислити інтуїцію як одну із форм пізнання. Однак цього, на жаль, не сталося [10, с. 48]». Кроче несподівано швидко відмовляється від щойно висловленої думки й висуває фактично протилежну тезу: «...Інтуїтивне пізнання не потребує хазяїна, не має необхідності на будь-кого спиратися, не повинне позичати чужі очі, бо має свої власні, яким властива надзвичайна сила проникнення [3, с. 24]».

Показово, що, розвиваючи далі свої ідеї, філософ визнає, що існують «інтуїції, пройняті поняттям». Він певен, що, потрапивши під вплив інтуїції, будь-яке поняття втрачає свою самостійність, перестає бути тим, чим було, перетворюється на придаток інтуїції, на її елемент. Водночас Б. Кроче визнає й іншу залежність, коли поняття підпорядковує собі інтуїцію. Таким чином, впливає думка, що існує дві форми людської діяльності: наукова й художня. Вони мають бути пов'язані з двома формами процесу пізнання. Якщо в процесі пізнання провідна роль належить інтуїції, то має місце художня творчість, якщо поняттю – наукова. Отже, художнє пізнання цілком інтуїтивне.

У контексті нашого дослідження важливо додати, що в працях Л. Левчук докладно висвітлено і такий важливий аспект наукових міркувань Б. Кроче, як встановлення співвідношення між інтуїцією та духом. Інтуїція, на думку Кроче, породжується «духом» і існує як форма духовної активності. Кроче вважає, що дух, тісно пов'язаний з інтуїцією, діє інтуїтивно у трьох сферах: у творчості, формуванні, виразі. Причому, вираженню надається надзвичайно широкий зміст. Це не тільки словесний вираз, а й вираз «за допомогою лінії, кольору, звука». Цікаво, що, згідно з Кроче, розкриття здібностей людини теж пов'язане з виразом. Навряд чи важливо, розмірковує філософ, у якій саме сфері людської діяльності розкривається вираз. Важливе інше: при цьому завжди присутня інтуїція. Вираз є невід'ємною її частиною, а будь-яка спроба знайти відмінність між інтуїцією та виразом – ілюзія. Намагання роз'єднати їх призведе до зникнення обох складових, які правомірно розглядати лише в їхній цілковитій totoжності та єдності.

Проте крочеанське філософське осмислення інтуїції надзвичайно цікаво викладене щодо висвітлення певних проблем мистецтва: оскільки однією зі сфер інтуїтивної діяльності духу є творчість, Б. Кроче, пов'язавши творчість з інтуїцією, будує «концепцію елітаризму». При цьому він повністю ізолює мистецтво від усіх інших сфер суспільного життя: політики, моралі, ідеології тощо. Воно постає у нього як «чистий акт

духу». Мистецтво як інтуїтивну діяльність, говорить Б. Кроче, відрізняє від інших форм людської діяльності тільки кількісна міра виразу. Іншої відмінності мистецтва від «не мистецтва», тобто від нехудожньої діяльності, для Кроче не існує. Він вважає, що запропонована ним кількісна відмінність художньої форми діяльності від інших форм, а також відмінність між митцем та іншими людьми криється лише в кількісних показниках обдарованості. Цей «кількісний» показник обдарованості – надзвичайно важлива ідея Б. Кроче.

Торкаючись іншої важливої проблеми – художньої геніальності, Б. Кроче продовжує розвивати теорію «кількісної» відмінності: «...Тільки кількісну різницю можемо ми визнати... суттєвим моментом змісту слова “геній”, або “художній геній”, на відміну від “не генія”, від “звичайної людини” [3, с. 25]». Погляди сучасних філософів критикують цю «механічну» оцінку творчої обдарованості митця. Так, Л. Левчук висловлює заперечення правомірності даного підходу: «Важко собі уявити більш спрощений, механічний підхід, ніж той, що застосовує Кроче при розв’язанні цієї проблеми. Як просто було б вирішити питання про геніальність, коли б лише міра розуму, таланту та емоцій відрізняла геніальних людей від вульгарних спроб своїх колег вагою мозку або рисами зовнішності геніальних людей пояснити найскладніші особливості їхнього таланту [10, с. 50]». І продовжує: «Така залежність між обдарованістю, талантом і геніальністю, безперечно, існує і може розглядатися, за термінологією Кроче, як кількісна відмінність. До речі, слід зауважити, що саме така характеристика обдарованості найбільш поширена. Але, враховуючи кількісний фактор при визначенні художньої обдарованості, не варто забувати про складну залежність, що існує між різними сторонами творчості, зокрема між кількісним і якісним факторами [10, с. 50]».

Однак, на нашу думку, не все в кількісній теорії творчості Б. Кроче викликає заперечення. Не можна не погодитися з філософом, коли він акцентує увагу на свідомому характері творчості: «Інтуїтивна, або артистична, геніальність, як і будь-яка інша форма творчої активності, завжди свідома, інакше вона знаменувала б собою незрячий механізм [3, с. 28]». Така точка зору вигідно відрізняє концепцію Кроче від спроб сучасних західних теоретиків розглядати творчу обдарованість як прояв ненормальності чи неврозу художника. Проте й ці положення вчення Кроче працюють передусім на ідею елітаризму: адже ті, хто сприймає художні твори, на його думку, в більшості своїй позбавлені здатності до глибокого, свідомого аналізу, оцінки й керуються миттєвими враженнями, настроями, емоціями.

Слід додати, що згадані нами розбіжності в міркуваннях Б. Кроче та сучасних філософів свідчать насамперед про виняткову складність глибин людської творчої сутності, і заслуга Кроче полягає в сміливих пошуках відповіді на питання про її розвиток і реалізацію.

Ще одна важлива робота Б. Кроче – «Поезія і література: введення в їх критику й історію» (1936) – узагальнила і прояснила підхід філософа до художніх жанрів з погляду літературної критики. Тут прозаїчні жанри охарактеризовані як міместичне мистецтво, що не досягає висот ліричного і космічного вираження. Дуже докладно, із залученням ранніх критичних статей автора, «Поезія і література» висвітлює розбіжності між справжнім поетичним вираженням і різноманітними формами не-мистецтва, а також їхній взаємозв’язок. Позиція Б. Кроче була ясна: є «гарна література», але часом у справжній поезії повинне бути місце і непоетичному віршу.

Для Б. Кроче не існує літературних жанрів: мистецтво єдине в своїх проявах, вигадані на догоду інтелекту класифікації (лірика, епос, драма, комедія) чужі мистецтву як такому. Отже, вторгнення логічного в сферу естетичного веде до помилки – інтелектуалізації мистецтва. На думку Б. Кроче, «Просто фізичної краси також не існує, бо прекрасне, за його визначенням, завжди виключно духовне. Те, що ми називаємо в

природі “красивим”, тільки матеріал, який можливо, знайде форму прекрасного, пройшовши через горнило творчого натхнення. Не слід плутати експресію в мистецтві з його зовнішніми проявами [3, с. 86]». Художня техніка належить до зовнішнього плану, артистична експресія як така – завжди інтуїція. Технічне в мистецтві належить до практичної активності, пов’язаної з узагальненням. В творчості персональне зникає: «Поет – це його поезія і тільки». Данте і Шекспір – це їхні нетлінні творіння, їх мовою говорить сам Дух.

Нетрадиційним, на наш погляд, є і той факт, що Кроче «ототожнює лінгвістику і естетику [3, с. 148]», наголошуючи, що мова суттєвим чином експресивна. Значить, мова – естетичне творіння. Логічна форма мови, її граматична структура – результати втручання інтелекту в її органічне життя.

Етика, згідно з Кроче, – це прагнення до універсального, яким врешті-решт є саме життя. Універсальне (сам Дух) – Реальність, взята в єдності думки і волі. Життя в своїй основі – свобода, вічне творіння, прогрес. «Моральна людина в прагненні подолати себе як часткове, перетворюється на Дух, який є Реальність, Життя і Свобода [3, с. 69]».

Варто вказати і на величезну роль та заслугу Кроче-мораліста: він вчить жити і конструює принципи поведінки, що не мають відношення ні до одного релігійного віросповідання, більше того, вчить по можливості «жити без релігії».

Про широке визнання філософських поглядів Б. Кроче свідчить і той факт, що в 2002 році 50-річчя від дня його смерті відзначалося в Італії численними науковими симпозиумами, конференціями та виставками, а всі поважні органи друку відгукнулися на цей ювілей статтями знаних авторів. Так, газета «Авеніре» надрукувала коментар Вітторіо Поссенті під заголовком «Кроче, переполовинена релігія», в якому спочатку наводиться цитата з Б. Кроче: «Ніяке суспільство не змогло б існувати без релігійності, тобто без поезії, без героїзму, без свідомості універсальності, без гармонії, без відчуття аристократичного». Вислів, характерний для великого спадкоємця італійської гуманістичної традиції, який був релігійною людиною *sui generis*. Кроче сповідав так звану «релігію свободи» – релігію без Трансцендентного Бога, яка прагне зберегти Божественне у формі іманентності. Кроче припускав, що «трансцендентній концепції життя, можливо, судилося зникнути – її замінить концепція іманентна»; тому він вважав за краще жити без Церкви. Але в різні періоди ХХ ст. можна було переконатися, що «релігія свободи» перетворювалася на «свободу від релігії», від будь-якої релігії – як на Заході, так і на Сході, хоча і по-різному. Концепція «іманентного Божественного» розкололася у зіткненні з атеїзмом. Віра в своєрідну божественність людини так і не отямилася після удару, нанесеного атеїзмом. Правда, в 1941 році Б. Кроче написав своє відоме «сповідання віри» – «Чому ми не можемо називати себе християнами», – але, відрізняючи емпіризм і позитивізм, сам він зупинявся на абсолютному історизмі, що відкидає саму ідею трансцендентної релігії.

Висвітлюючи міжнародний вплив мистецтвознавчих праць філософа, О. Оніщенко підкреслює: «Популяризації теорії інтуїтивізму в країнах Західної Європи значною мірою сприяли саме теоретичні розробки Б. Кроче. ...Беручи за основу бергсоніанську ідею “естетичної інтуїції” та “сприймальних здібностей духу”, що зумовлюють здатність митців бачити значно глибше, ніж це роблять звичайні люди, Б. Кроче сформував свою систему “філософії духу”, в межах якої розробив власну модель феномена мистецтва [5, с. 119]».

Бенедето Кроче і сьогодні залишається вчителем гуманізму, вплив його ідей був надзвичайний: всі новаторські течії в італійському мистецтві і літературі більшою чи меншою мірою спиралися на естетику Кроче; метод Кроче виховав ціле покоління італійських критиків. Кроче – один з видатних стилістів в італійській літературі. За межами Італії він справив особливо сильний вплив на німецьку ідеалістичну думку (К.Фосселер, Л.Шпітцер та ін.), а також на англійських та американських філософів та

естетиків. Зазначимо, що ціле покоління американських теоретиків, які обстоювали тенденцію поєднання естетики з мистецтвознавством, орієнтувалися саме на концепцію Кроче. На нашу думку його унікальна спадщина потребує подальшого глибокого вивчення, особливо мистецька концепція.

Список використаної літератури

1. Топуридзе Е.И. Эстетика Б. Кроче: моногр. / Е.И. Топуридзе. – Тбилиси: Мецниереба, 1967. – 210 с.
2. Корыхалова Н.П. Интерпретация музыки: теоретические проблемы музыкального исполнительства и критический анализ их разработки в современной буржуазной эстетике / Н.П. Корыхалова. – Л.: Музыка, 1979. – 208 с.
3. Croce B. Estetica come scienza dell' espressione e linguistica generale: teoria e storia / B. Croce. – 6. ed. riveduta. – Bari : Laterza, 1928. – XXVIII, 560 p.
4. Левчук Л.Т. Мистецтво в боротьбі ідеологій / Л.Т. Левчук. – К.: Політвидав України, 1985. – 149 с.
5. Оніщенко О.І. Художня творчість у контексті гуманітарного знання: моногр. / О.І. Оніщенко. – К.: Освіта, 2001. – 179 с.
6. Грамши А. О литературе и искусстве / А. Грамши ; пер. с итал. Э. Егермана и В. Бондарчука ; авт. предисл. и ред. А. Лебедев. – М. : Прогресс, 1967. – 263 с.
7. Salinari C. La gestione del realismo / C. Salinari. – Firenze : Parenti, stampa 1960. – 188 p.
8. Кроче Б. Эстетика как наука о выражении и как всеобщая лингвистика / Б. Кроче. – М. : Интрада, 2001. – 160 с.
9. Салеева М. Эстетика Бенедетто Кроче: от интуиции до выразительности / М. Салеева // Філософія етнокультури та морально-естетичні стратегії громадянського самовизначення: зб. наук. ст. – Чернігів, 2006. – С. 102–103.
10. Левчук Л.Т. Західноєвропейська естетика ХХ століття : навч. посіб. / Л.Т. Левчук. – К. : Либідь, 1997. – 224 с.

Стаття надійшла до редакції 5.09.2011

Y. S. Sabadash

LIFE AND WORK OF BENEDETTO CROCE: CULTUROLOGICAL ASPECT

The article examined life and career of the famous Italian scientist Benedetto Croce. It is reported that his work is largely influenced the development of European philosophical thought in the first half of the twentieth century, and that all innovative trends of this period in Italian art and literature were based on aesthetics Croce.

Key words: *humanistic world view, intuition, theory aktualizmu, antyhumanizm, "artistic genius", aesthetic cognition, "the concept of elitism," mimestychne art.*

УДК 044.87

А. А. Черуха, Я. М. Мельник

КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК НАПРЯМ РЕГІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Розглядається сутність регіональної культурної політики України та особливості її реалізації у регіонах України.

Ключові слова: *регіональна культурна політика, мистецтво, художня діяльність.*